

§ 1. Поняття і природа судової влади

В умовах становлення України як демократичної, правової, соціальної держави суттєво зростає роль судової влади. Функцію здійснення правосуддя покладено згідно з Конституцією України (ст. 6) на суди, які діють незалежно від законодавчої влади. Жоден орган державної влади, крім судів, не вправі брати на себе функцію і повноваження по здійсненню правосуддя. Виключно суди мають право визнати особу винною у скоєнні злочину і піддати її кримінальному покаранню. Суди здійснюють захист гарантованих Конституцією кожного прав і свобод (ст. 55). На підвищення ролі судів спрямоване вперше закріплене в Конституції положення про те, що компетенція суду поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі. Судова влада, як і інші гілки державної влади, здійснює свої повноваження у встановлених Конституцією межах і відповідно до законів України.

Метою правосуддя є захист конституційного ладу, прав і свобод громадян, прав і законних інтересів підприємств, установ і організацій незалежно від форм власності.

Уперше в історії українського конституціоналізму Основний Закон України 1996 р. закріпив судову владу як рівноправну і самостійну в системі інших гілок державної влади — законодавчої і виконавчої (ст. 6). У ст. 1 Закону України «Про судоустрій України» від 7 лютого 2002 р. встановлено, що державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу і судову і що органи судової влади здійснюють свої повноваження виключно на підставі, у межах та порядку, передбачених Конституцією України та законами. Органи судової влади здійснюють правосуддя. Це їх виключна функція, оскільки ніякі інші органи не мають права його реалізовувати. Згідно зі ст. 5 Закону «Про судоустрій України» правосуддя в нашій державі здійснюється виключно судами. Відповідно делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускається. Ті особи, які незаконно взяли на себе виконання функцій суду, несуть відповідальність, що передбачена законом. Здійснюючи правосуддя на засадах верховенства права, суд забезпечує захист гарантованих Конституцією України та законами прав і свобод людини і громадянина, прав і законних інтересів юридичних осіб, інтересів суспільства і держави.

Носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. З урахуванням цього у ст. 124 Конституції, в ч. 3 ст. 5 Закону «Про судоустрій України» встановлюється, що народ безпосередньо бере участь у здійсненні правосуддя через народних засідателів і присяжних. Порядок обрання народних засідателів, формування суду присяжних, їх повноваження і порядок діяльності та категорії справ, у розгляді яких вони будуть брати

участь, мають визначатися чинним законодавством. Участь народних засідателів і присяжних у здійсненні правосуддя є їхнім громадським обов'язком.

Судова влада реалізується в Україні шляхом здійснення правосуддя у формі цивільного, господарського, адміністративного, кримінального, а також конституційного судочинства. Судочинство здійснюється Конституційним Судом України та судами загальної юрисдикції. Судустрой в Україні визначається Конституцією України та Законом «Про судустрой України». Символами судової влади є державні символи України — Державний Герб України та Державний Прапор України, порядок використання яких встановлюється законом відповідно до вимог ст. 20 Конституції України.

Демократизм держави визначається її можливістю всім суб'єктам права забезпечити право на судовий захист, їм гарантується захист прав, свобод і законних інтересів незалежним і неупередженим судом, утвореним відповідно до закону. Для забезпечення всебічного, повного та об'єктивного розгляду справ, законності судових рішень в Україні діють суди першої, апеляційної та касаційної інстанцій. Судову систему України утворюють суди загальної юрисдикції та Конституційний Суд України. При цьому перші складають єдину систему судів, а Конституційний Суд є єдиним органом конституційної юрисдикції в Україні. Судова система забезпечує доступність правосуддя для кожної особи. Відповідно ніхто не може бути позбавлений права на розгляд його справи у суді. Іноземці, особи без громадянства та іноземні юридичні особи користуються в Україні правом на судовий захист нарівні з громадянами та юридичними особами України. Суттєве значення має закріплене в частині п'ятій ст. 125 Конституції України положення, що не допускається створення надзви-: чайних та особливих судів. Це важливо для забезпечення законності в державі, захисту прав кожної особи.

Важливим принципом конституційно-правового статусу особи є принцип рівності. Особливо це має суттєве значення в сфері правосуддя. Виходячи з цього у Законі «Про судустрой України» встановлюється, що правосуддя в Україні здійснюється на засадах рівності всіх учасників судового процесу перед законом і судом незалежно від статі, раси, кольору шкіри, мови, політичних, релігійних та інших переконань, національного чи соціального походження, майнового стану, роду і характеру занять, місця проживання та інших обставин. Це положення поширюється на іноземців, осіб без громадянства.

Функції судової влади спрямовані на забезпечення прав людини і громадянина. Однією з гарантій прав особи є її право на правову допомогу при вирішенні справ у судах. Відповідно до закону кожен має право користуватися правовою допомогою при

вирішенні його справи в суді. Для надання правової допомоги діє адвокатура, а у випадках, передбачених законом, правову допомогу надають також інші особи.

У випадках, передбачених законом, правова допомога надається безоплатно (частина перша ст. 59 Конституції). Це конституційне положення має суттєве значення для забезпечення правової допомоги реального стану особи.

Демократичні засади правосуддя в Україні проявляються й у мові судочинства. Згідно з законом судочинство проводиться державною мовою, тобто українською. У випадках і порядку, визначених законом, можливе застосування у судочинстві інших мов. Особи, які не володіють або недостатньо володіють державною мовою, мають право користуватися рідною мовою та послугами перекладача у судовому процесі. При цьому у випадках, передбачених процесуальним законом, це і право забезпечується державою.

Суд є державним органом. Тому судові рішення, що набрали законної сили, є обов'язковими до виконання усіма органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими особами, об'єднаннями громадян та іншими організаціями, громадянами та юридичними особами на всій території України. Встановлено, що судові рішення інших держав є обов'язковими до виконання на території України за умов, визначених законом України відповідно до міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Невиконання судових рішень зумовлює передбачену законом відповідальність. Обов'язковість судових рішень встановлена п. 9 ст. 129 Конституції, і це важливо як з погляду авторитету судової влади, так і забезпечення законності, реалізації прав і свобод людини і громадянина.

Принципове значення має положення про те, що учасники судового процесу та інші особи у випадках і порядку, передбачених процесуальним законом, мають право на апеляційне та касаційне оскарження судового рішення. Це досить важливо з погляду реалізації суб'єктами права своїх прав і законних інтересів.

Закон передбачає колегіальний або одноособовий порядок розгляду судових справ. Так, справи у судах першої інстанції розглядаються суддею одноособово, колегією суддів або суддею і народними засідателями, а у випадках, визначених процесуальним законом, — також судом присяжних. У випадках, коли суддя розглядає справу одноособово, він діє як суд. Розгляд справ в апеляційному, касаційному порядку, а також в інших випадках, передбачених законом, здійснюється судом колегіальне у складі не менше трьох

професійних суддів відповідно до закону. Такий суддівський склад суду спрямований на об'єктивний розгляд справ, які оскаржуються особами, що не згодні з рішенням суду першої інстанції. Це має суттєве значення для забезпечення законності судових рішень.

Важливою ознакою судової влади є процесуальний порядок діяльності судових органів. Цей порядок визначає процесуальний закон, який чітко регулює процедуру судочинства та прийняття судом рішень по конкретних справах. Процесуальний порядок діяльності суддів дає можливість об'єктивно розглянути справу, винести справедливе рішення, забезпечити права учасників судового процесу. Процесуальний порядок покликаний забезпечити законність діяльності суду, обґрунтованість і справедливість судових рішень, охорону прав осіб, чиї інтереси були порушені. В. Я. Тацій і Ю. М. Грошевий наголошують, що «процесуальний порядок, регулюючи правила судової процедури, являє собою значну соціальну цінність»¹.

Сучасне конституційно-правове регулювання судової влади виходить із принципу самостійності і незалежності судів. Закон «Про судоустрій України» встановлює, що суди здійснюють правосуддя і є незалежними від будь-якого впливу, нікому не підзвітні і підкоряються тільки закону (п. 1 ст. 14). Це впливає із частини першої ст. 129 Конституції, яка встановлює, що «судді при здійсненні правосуддя незалежні і підкоряються лише закону».

Гарантії самостійності судів і незалежності судців визначаються Конституцією України, Законом «Про судоустрій України» та іншими законами. При цьому органи державної влади, місцевого самоврядування та їх посадові особи, громадяни та їх об'єднання, а також юридичні особи зобов'язані поважати незалежність суддів і не посягати на неї. Встановлено, що втручання у здійснення правосуддя, вплив на суд або суддів у будь-який спосіб, неповага до суду, суддів, збирання, зберігання, використання і поширення інформації усно, письмово або в інший спосіб з метою завдати шкоди їх авторитету чи вплинути на неупередженість суду забороняються і мають наслідком відповідальність, передбачену законом. Закон «Про судоустрій України» встановлює, що суддям забезпечується свобода неупередженого вирішення судових справ відповідно до їх внутрішнього переконання.

§ 2. Судова система України

Судова система — це сукупність діючих в Україні судів, що функціонують на єдиних конституційних засадах.

Створення надзвичайних та особливих судів згідно з частиною п'ятою ст. 125 Конституції забороняється. Система судів загальної юрисдикції в нашій державі будується за принципами територіальності й спеціалізації. Найвищим судовим органом у системі судів загальної юрисдикції є Верховний Суд України, а вищими судовими органами спеціалізованих судів є відповідні вищі суди. Згідно з законом діють апеляційні та місцеві суди. Так, відповідно до Закону «Про судоустрій України» систему судів загальної юрисдикції складають: місцеві суди, Апеляційний суд України; Касаційний суд України, вищі спеціалізовані суди, Верховний Суд України. Вищими судовими органами спеціалізованих судів є відповідні вищі спеціалізовані суди. Військові суди належать до загальних судів і здійснюють на основі Конституції і законів України правосуддя у Збройних Силах України та інших військових формуваннях, утворених відповідно до закону. Спеціалізованими в Україні є господарські, адміністративні та інші суди, які визначені як спеціалізовані суди. Закон «Про судоустрій України» не дає виключного переліку спеціалізованих судів.

Місцевими загальними судами є районні, районні у містах та міжрайонні суди, а також військові суди гарнізонів. До місцевих господарських судів належать господарські суди Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя. Місцевими адміністративними судами є окружні суди, що утворюються в округах відповідно до указу Президента України.

Місцеві суди в судовій системі України займають особливе місце, оскільки вони вирішують основну кількість судових справ. У них широка компетенція. Місцевий суд є судом першої інстанції і розглядає справи, віднесені процесуальним законом до його підсудності. При цьому місцеві загальні суди розглядають кримінальні та цивільні справи,

а також справи про адміністративні правопорушення. Місцеві господарські суди згідно із Законом «Про судоустрій України» розглядають справи, що виникають з господарських правовідносин, а також інші справи, що віднесені процесуальним законом до їх підсудності. Місцеві адміністративні суди розглядають місцеві справи, що пов'язані з правовідносинами у сфері державного управління та місцевого самоврядування. Але вони не можуть розглядати справи адміністративної юрисдикції у сфері військового управління, розгляд яких здійснюють військові суди. Процесуальним законом визначається підсудність окремих категорій справ місцевим судам, а також порядок їх розгляду.

Згідно із Законом «Про судоустрій України» у системі судів загальної юрисдикції в Україні діють загальні та спеціалізовані апеляційні суди. Апеляційними загальними судами є апеляційні суди областей, міст Києва та Севастополя, Апеляційний суд АРК, військові апеляційні суди регіонів та апеляційний суд Військово-Морських сил України, а також Апеляційний суд України. Встановлено, що у разі необхідності замість апеляційного суду області можуть утворюватися апеляційні загальні суди, територіальна юрисдикція яких поширюється на декілька районів області. Апеляційними спеціалізованими судами є апеляційні господарські суди та апеляційні адміністративні суди, які утворюються згідно з указом Президента України в апеляційних округах. До складу апеляційного суду входять судді, як правило, обрані на посаду судді безстроково, голова суду та його заступники. В апеляційних судах утворюються судові палати. Причому у складі загального апеляційного суду утворюється судова палата у цивільних справах та судова палата у кримінальних справах. У складі спеціалізованого апеляційного суду можуть утворюватися судові палати з розгляду окремих категорій справ за встановленою спеціалізацією в межах відповідної спеціальної судової юрисдикції. У складі Апеляційного суду України є: судова палата у цивільних справах; судова палата у кримінальних справах; військова судова палата.

Апеляційні суди розглядають справи в апеляційному порядку відповідно до процесуального закону; розглядають у першій інстанції справи, визначені законом (крім апеляційних господарських судів). Вони також ведуть та аналізують судову статистику, вивчають і узагальнюють судову практику, надають місцевим судам методичну допомогу у застосуванні законодавства, здійснюють інші повноваження, передбачені законом. Апеляційний суд України розглядає справи, які віднесені до його підсудності, в апеляційному порядку відповідно до вимог процесуального закону. В апеляційних судах для вирішення організаційних питань діє президія відповідно до вимог Закону «Про судоустрій України», яка розглядає питання організації діяльності суду, судових палат та апарату суду, затверджує персональний склад судових палат, заслуховує інформацію голів судових палат щодо діяльності судових палат, розглядає матеріали узагальнення судової практики та аналізу судової статистики, приймає відповідні рекомендації, розглядає питання організаційного забезпечення діяльності суду та виробляє пропозиції щодо його поліпшення, розглядає питання роботи з кадрами суддів і працівників апарату

суду та підвищення їх кваліфікації, заслуховує інформацію голів місцевих судів щодо організації діяльності цих судів, надає методичну допомогу місцевим судам з метою забезпечення правильного застосування ними законодавства тощо.

Касаційний суд України діє у складі суддів, обраних на посаду безстроково, голови суду та його заступників. У його складі діють: судова палата у цивільних справах; судова палата у кримінальних справах; військова судова палата.

До його повноважень належать: розгляд у касаційному порядку справ, віднесених до його підсудності; ведення і аналіз судової статистики, вивчення і узагальнення судової практики; надання методичної допомоги у застосуванні законодавства судами нижчого рівня; здійснення інших повноважень, передбачених законом. У Касаційному суді України для вирішення організаційних питань діє президія, до якої входять голова суду, його заступники, а також судді, кількісний та персональний склад яких визначається рішенням загальних зборів суддів цього суду. Повноваження президії визначається в ст. 30 Закону «Про судоустрій України».

В Україні діють також вищі спеціалізовані суди. Вищими судовими органами спеціалізованих судів є Вищий господарський суд України, Вищий адміністративний суд України, а також інші відповідні вищі спеціалізовані суди, що утворюються Президентом України в порядку, визначеному Законом «Про судоустрій України». Інших вищих судів поки що немає. Вищі спеціалізовані суди складаються з суддів, обраних на посаду безстроково, голови суду та його заступників. У цих судах можуть утворюватися судові палати з розгляду окремих категорій справ. У вищому спеціалізованому суді для вирішення організаційних питань діє президія, а для вирішення загальних питань діяльності відповідних спеціалізованих судів — пленум вищого спеціалізованого суду. Ці суди мають друковані органи. Вищий спеціалізований суд розглядає в касаційному порядку справи відповідної судової юрисдикції, веде та аналізує судову статистику, вивчає й узагальнює судову практику, надає методичну допомогу судам нижчого рівня, здійснює інші повноваження, передбачені законом. Розгляд у вищому спеціалізованому суді здійснюється тільки колегіальне.

При цих судах можуть утворюватися науково-консультативні структури. У Законі «Про судоустрій України» (ст. 45) встановлюється, що науково-консультативна рада при вищому спеціалізованому суді створюється з метою опрацювання питань, пов'язаних з роз'ясненням законодавства, а також для надання висновків щодо проектів законів та інших нормативно-правових актів та з інших питань, пов'язаних з необхідністю наукового забезпечення діяльності вищого спеціалізованого суду. В офіційному друкованому органі

вищого спеціалізованого суду публікуються матеріали судової практики, рішення з організаційних питань цього суду, інші матеріали.

Найвищим судовим органом у системі судів загальної юрисдикції згідно з частиною другою ст. 125 Конституції України є Верховний Суд України, який здійснює правосуддя і забезпечує однакове застосування законодавства усіма судами загальної юрисдикції. Верховний Суд України очолює голова Верховного Суду України. До складу Суду входять судді Верховного Суду України, обрані безстрокове, кількість яких встановлюється Указом Президента України за поданням Голови Верховного Суду, погодженим з Радою суддів України. У складі Верховного Суду діють: судова палата у цивільних справах; судова палата у кримінальних справах; судова палата у господарських справах; судова палата в адміністративних справах. У складі Верховного Суду діє Військова судова колегія.

Верховний Суд України має значні повноваження. Він розглядає у касаційному порядку рішення загальних судів у справах, віднесених до його підсудності процесуальним законом; переглядає в порядку повторної касації усі інші справи, які розглянуті судами загальної юрисдикції в касаційному порядку. У випадках, передбачених законодавством, Верховний Суд розглядає інші справи, пов'язані з виключними обставинами. Він дає роз'яснення з питань застосування законодавства. Це робиться на основі узагальнення судової практики та аналізу судової статистики. Верховний Суд у разі необхідності визнає нечинними роз'яснення пленуму вищого спеціалізованого суду, що підкреслює його провідну роль у системі судів загальної юрисдикції. Ця його діяльність спрямована на забезпечення законності в роботі спеціалізованих судів. Верховний Суд дає висновок щодо наявності чи відсутності в діяннях, у яких звинувачується Президент України, ознак державної зради або іншого злочину. Це повноваження передбачено частиною шостою ст. 111 Конституції України. Він також надає за зверненням Верховної Ради письмове подання про неможливість виконання Президентом України своїх повноважень за станом здоров'я, що передбачено ст. 110 Конституції України. Верховний Суд України має право звертатися до Конституційного Суду України у випадках виникнення у судів загальної юрисдикції при здійсненні ними правосуддя сумнівів щодо конституційності законів, інших правових актів, а також щодо офіційного тлумачення Конституції України та законів. Це повноваження Верховного Суду впливає із ст. 150 Конституції України. Верховний Суд веде та аналізує судову статистику, вивчає та узагальнює судову практику, знайомиться з практикою застосування законодавства, що має суттєве значення для забезпечення законності при розгляді судами різних категорій справ. Він також у межах своїх повноважень вирішує питання, що впливають з міжнародних договорів України. Верховний Суд представляє суди загальної юрисдикції у зносинах з судами інших держав, виконуючи при цьому представницькі функції.

Для вирішення внутрішніх організаційних питань діяльності Верховного Суду діє Президія Верховного Суду у складі Голови, його заступників, голів судових палат, секретаря Пленуму та суддів, кількісний склад яких визначається Пленумом Суду. Пленум Верховного Суду є колегіальним органом. Він обирає на посаду та звільняє з посади Голову Верховного Суду, утворює судові палати Верховного Суду, визначає їх кількісний склад, призначає голів судових палат та їх заступників, визначає кількісний склад суддів Президії Верховного Суду та обирає їх, призначає секретаря Пленуму Верховного Суду, дає роз'яснення судам загальної юрисдикції з питань застосування законодавства, приймає рішення про звернення до Конституційного Суду з питань конституційності законів та інших правових актів, а також щодо офіційного тлумачення Конституції України та законів. Відповідно до Конституції України Пленум схвалює висновок щодо наявності чи відсутності в діяннях, у яких звинувачується Президент України, ознак державної зради або іншого злочину, а також ухвалює подання до Верховної Ради про неможливість виконання Президентом України своїх повноважень за станом здоров'я, затверджує Регламент Пленуму Верховного Суду. Пленум приймає з розглянутих питань постанови, які публікуються в офіційному друкованому органі Верховного Суду.

При Верховному Суді діє Науково-консультативна рада, яка утворюється з числа висококваліфікованих фахівців у галузі права для попереднього розгляду проектів постанов Пленуму щодо роз'яснення законодавства, надання висновків щодо проектів законодавчих актів та з інших питань діяльності Верховного Суду, підготовка яких потребує наукового забезпечення. Верховний Суд має офіційний друкований орган — «Вісник Верховного Суду України».

§ 3. Правовий статус суддів

Правосуддя в Україні здійснюють професійні судді та, у визначених законом випадках, народні засідателі і присяжні (частина перша ст. 127 Конституції України). Розгляд справ у 4 апеляційному та касаційному порядку здійснюють виключно професійні судді. Професійними суддями є громадяни, які відповідно до Конституції України призначені чи обрані суддями і займають штатну суддівську посаду в одному із судів, передбачених Законом «Про судоустрій України». Згідно з частиною третьою ст. 127 Конституції на посаду судді може бути рекомендований кваліфікаційною комісією суддів громадянин України, не молодший 25 років, який має вищу юридичну освіту і стаж роботи в галузі права не менше трьох років, проживає в Україні не менше 10 років та володіє державною мовою.

Крім зазначених вимог, до судів є й додаткові вимоги. В частині п'ятій ст. 127 Конституції встановлюється, що додаткові вимоги до окремих категорій суддів щодо статі, віку та їх професійного рівня встановлюються законом. Так, суддями спеціалізованих судів можуть бути особи, які мають фахову підготовку з питань юрисдикції цих судів. У цьому разі на посаду судді такого суду може бути рекомендований відповідною кваліфікаційною комісією суддів громадянин України, не молодший 30 років, який проживає в Україні не менше 10 років, володіє державною мовою, має вищу освіту у галузі знань, що охоплюються межами юрисдикції відповідного спеціалізованого суду, та стаж роботи за спеціальністю не менше п'яти років. Згідно з частиною четвертою ст. 127 Конституції України ці судді відправляють правосуддя лише у складі колегій суддів. Конституцією встановлено, що судді не можуть належати до політичних партій та профспілок, брати участь у будь-якій політичній діяльності, мати представницький мандат, обіймати будь-які оплачувані посади, виконувати іншу оплачувану роботу, крім наукової, викладацької та творчої (частина друга ст. 127). На посаду професійного судді не можуть бути рекомендовані громадяни, які: судом визнані обмежено дієздатними або недієздатними; мають хронічні, психічні чи інші захворювання, що перешкоджають виконанню обов'язків судді; щодо яких проводиться дізнання, досудове слідство чи судовий розгляд кримінальної справи або які мають не зняту чи непогашену судимість.

Вимоги до професійного судді, порядок захисту професійних інтересів суддів, умови і порядок забезпечення їх соціального захисту визначається законами «Про судоустрій України» та «Про статус суддів». При доборі кандидатів на посаду судді забезпечується рівність їх прав. Судді обіймають посади безстроково, крім суддів Конституційного Суду та суддів, які призначаються на посаду судді вперше (частина четверта ст. 126 Конституції). Перше призначення на посаду професійного судді терміном на п'ять років здійснюється Президентом України на підставі рекомендації відповідної кваліфікаційної комісії суддів за поданням Вищої ради юстиції України. Усі інші судді безстроково обираються Верховною Радою України на підставі рекомендації Вищої кваліфікаційної комісії суддів України за поданням Голови Верховного Суду України (голови відповідного

вищого спеціалізованого суду). Голова Верховного Суду України, як уже зазначалося, призначається на посаду та звільняється з посади шляхом таємного голосування Пленумом Верховного Суду в порядку, встановленому законом (ст. 128 Конституції). Судді, призначеному на посаду, видається посвідчення встановленого зразка.

Згідно з Конституцією України суддя звільняється з посади органом, що його обрав або призначив, у разі: закінчення строку, на який його обрано чи призначено; досягнення суддею 65 років; неможливості виконувати свої повноваження за станом здоров'я; порушення суддею вимог щодо несумісності; порушення суддею присяги; набрання законної сили обвинувальним вироком щодо нього; припинення його громадянства; визнання його безвісно відсутнім або оголошення померлим; подання суддею заяви про відставку або звільнення з посади за власним бажанням. Повноваження судді припиняються у разі його смерті (ст. 126).

Для того щоб суддя міг неупереджено вирішувати справи, він повинен мати відповідні гарантії своєї діяльності. Гарантії самостійності і незалежності суддів забезпечуються: особливим порядком призначення, обрання, притягнення до відповідальності та звільнення суддів; незмінюваністю суддів та їх недоторканністю; порядком здійснення судочинства, встановленим процесуальним законом, таємницею постановлення судового рішення; заборонаю будь-яким суб'єктам права втручатися у здійснення правосуддя; відповідальністю за неповагу до суду чи судді; особливим порядком фінансування та організаційного забезпечення діяльності судів; належним матеріальним та соціальним забезпеченням суддів; функціонуванням органів суддівського самоврядування; визначеними законом засобами забезпечення особистої безпеки суддів, їх сімей, майна, а також іншими засобами їх правового захисту.

Принципове значення має положення, що при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу передбачених законом гарантій самостійності судів, незалежності та правової захищеності суддів. Суттєвою гарантією незалежності суддів є їх недоторканність, яка гарантується Конституцією України, Законом «Про статус суддів» та іншими законами. Суттєве значення має положення, що на народних засідателів і присяжних на час виконання ними в суді обов'язків, пов'язаних із здійсненням правосуддя, поширюються гарантії недоторканності суддів. Це сприяє їм неупереджено виконувати суддівські обов'язки. Народні засідателі під час здійснення правосуддя користуються усіма правами судді. Згідно з п. 1 ст. 72 Закону «Про судоустрій України» народні засідателі при вирішенні всіх питань, пов'язаних з розглядом справи і постановленням судового рішення, мають такі самі права, як і професійний суддя, їм, як і присяжним, на час виконання обов'язків у суді виплачується винагорода, виходячи з розміру їх середньомісячного заробітку чи пенсії, але не менше, ніж посадовий оклад судді відповідного суду, їм також відшкодовуються

витрати на проїзд і наймання житла, а також виплачуються добові. Звільнення народного засідателя чи присяжного з роботи або переведення на іншу роботу без його згоди під час виконання ним обов'язків у суді, а також з мотивів виконання обов'язків народного засідателя або присяжного визнається грубим порушенням законодавства про працю та зумовлює відповідальність винних осіб, передбачену законом.

Закріплений у Конституції України і законах правовий статус професійного судді відповідного рівня і спеціалізації надає їм можливість ефективно реалізувати свої функції.

§ 4. Основні засади здійснення правосуддя

Принципи правосуддя — це закріплені в Конституції України і законах основоположні правові ідеї, які визначають організацію і діяльність судової влади.

Згідно зі ст. 129 Конституції України основними засадами судочинства є: законність; рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом; забезпечення доведеності вини; змагальність сторін та свобода в наданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості; підтримання державного обвинувачення в суді прокурором; забезпечення обвинуваченому права на захист; гласність судового процесу та його повне фіксування технічними засобами; забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішення суду, крім випадків, встановлених законом;

обов'язковість рішень суду. Також встановлюється, що законом можуть бути визначені інші засади судочинства в судах окремих судових юрисдикцій. Конституційні принципи правосуддя опосередковуються у галузевому законодавстві, насамперед у законах «Про судоустрій України», «Про статус суддів», «Про прокуратуру», в Кримінально-процесуальному кодексі України.

При аналізі принципів правосуддя обов'язково слід враховувати принципи конституційного ладу України. Це, по-перше, положення ст. 3 Конституції, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. По-друге, це положення ст. 8 Конституції, що Основний Закон має найвищу юридичну силу в правовій системі України; що норми Конституції є нормами прямої дії; що закони та інші правові акти, які приймаються в Україні, не повинні суперечити Конституції України. По-третє, це положення ст. 9 Конституції, що чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. По-четверте, це положення ст. 10 Конституції, що державною мовою в Україні є українська. Але в Україні гарантується вільний розвиток, використання і захист російської, інших мов національних меншин України. По-п'яте, положення ст. 19 Конституції, що органи державної влади, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. По-шосте, положення ст. 24 Конституції, що громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом і що не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за іншими ознаками.

Ці принципи конституційного ладу України визначають основи діяльності державних органів, і насамперед органів суду. Дія принципів правосуддя неоднаково проявляється у різноманітних видах правосуддя (конституційного, цивільного, адміністративного, кримінального судочинства).

Основоположним принципом правосуддя є принцип законності. Це універсальний правовий принцип, який знайшов втілення в Конституції України (статті 8, 19), у поточному законодавстві. Конституція містить ряд норм, спрямованих на забезпечення законності у сфері судочинства і правосуддя (статті 29, 30, 31). Принцип законності правосуддя означає насамперед, що суди діють, як це визначено ст. 19 Конституції, лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. Вони діють, на основі матеріальних і процесуальних норм. У цивільно-процесуальному, в Кримінально-процесуальному кодексах, в інших кодексах України чітко регламентується провадження допустимих з погляду закону процесуальних дій і прийняття процесуальних рішень.

Принцип рівності усіх учасників судового процесу перед законом і судом безпосередньо впливає із універсального принципу конституційного ладу, закріпленого в статтях 21 і 24 Основного Закону України. Він пов'язаний з принципом законності і спрямований на забезпечення прав людини і громадянина в сфері судочинства. Суть його полягає в тому, що не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, за іншими ознаками. Цей принцип знайшов чітке закріплення щодо судочинства в ст. 7 Закону «Про судоустрій України». Рівність перед законом полягає в однаковому застосуванні положень, встановлених законодавством, стосовно всіх громадян. Конституційне законодавство України містить положення, яким передбачається особливий порядок притягнення до кримінальної відповідальності народних депутатів України, суддів, прокурорських працівників і деяких інших посадових осіб. Так, згідно з частиною третьою ст. 80 Конституції України народні депутати України не можуть без згоди Верховної Ради України притягуватись до кримінальної відповідальності, бути затримані чи заарештовані. Згідно з частиною третьою ст. 126 Конституції України суддя не може бути без згоди парламенту України затриманий чи заарештований до винесення обвинувального вироку судом. Ці конституційні положення спрямовані не на встановлення привілеїв для тих чи інших посадових осіб, а для гарантування успішного здійснення ними своїх повноважень (депутатських, суддівських тощо). При притягненні цих осіб до відповідальності вони наділені встановленими в законодавстві процесуальними правами. Принцип здійснення правосуддя на засадах рівності перед законом і судом діє у всіх видах правосуддя (конституційному, кримінальному, адміністративному, цивільному).

Принцип забезпечення доведеності вини як конституційний принцип правосуддя, закріплений у ст. 129 Конституції України, означає, що рішення або вирок суду повинен базуватися не на припущеннях, а на ґрунтовній доказовій базі. Судове слідство спрямоване на виявлення всіх обставин справи, щоб прийняти справедливе рішення. Цей принцип тісно пов'язаний з принципом презумпції невинуватості, закріпленим у частині першій ст. 62 Конституції, згідно з яким особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вини не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду. З презумпцією невинуватості пов'язано багато положень кримінально-процесуального кодексу, зокрема: заборона суду, прокурору, слідчому, особі, яка проводить дізнання, перекладати обов'язки у доказуванні на обвинуваченого; покладання на державні органи, що здійснюють провадження у справі, обов'язків всебічно, повно й об'єктивно досліджувати обставини кримінальної справи; забезпечення обвинуваченому і підозрюваному права на захист; встановлення положення, що визнання обвинувачуваним своєї про-4вини може бути покладено в основу обвинувачення за умови підтвердження такого визнання сукупністю наявних доказів у справах; закріплення у законі неприпустимості винесення судом обвинувального вироку на підставі припущень.

Особливе значення мають положення Конституції України про те, що ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні злочину (частина друга ст. 62); усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на її користь (частина третя ст. 62).

Принцип змагальності сторін та свободи в наданні ними суду доказів і у доведенні перед судом їх переконливості, закріплений у ст. 129 Основного Закону, тісно пов'язаний з таким конституційним принципом правосуддя, як рівність сторін учасників судочинства. Сутність принципу змагальності полягає в тому, що для здійснення правосуддя в кримінальних справах судовий розгляд побудований таким чином, що функцію обвинувачення здійснює одна сторона (прокурор, громадський обвинувач), а функцію захисту — з іншої сторони здійснює захисник, підсудний, законний представник підсудного. Змагальність судового розгляду забезпечує сторонам можливість належної реалізації ними своїх процесуальних прав, пошуку істини в судовому процесі. Сторони процесу мають право представляти докази, які свідчать про правильність їх позиції.

Принцип підтримання державного обвинувачення в суді прокурором, встановлений у ст. 129 Конституції України, означає, що на прокурора покладена функція обвинувачення. Згідно з п. 1 ст. 121 Основного Закону на прокуратуру покладена функція підтримання державного обвинувачення в суді.

Підтримуючи в суді державне обвинувачення, прокурор користується рівними правами з іншими учасниками судового процесу. Причому функція обвинувачення виконується прокурором протягом усього розгляду справи. Прокурор бере активну участь у судовому процесі, у дослідженні доказів, висловлює свою позицію щодо застосування кримінального закону та міри покарання. Його взаємовідносини з судом базуються на основі додержання конституційних принципів змагальності процесу, рівності прав сторін, незалежності суддів, підкоренні їх тільки закону.

Гласність судового процесу та його повне фіксування технічними засобами як конституційний принцип правосуддя, закріплений у ст. 129 Основного Закону України, є суттєвою характеристикою демократизму організації і функціонування "судових органів". Згідно з Законом «Про судоустрій України» судовий процес має бути гласним. А це означає, що розгляд справ у судах відбувається відкрито, крім випадків, передбачених процесуальним законом. Учасники судового розгляду та інші особи, які присутні на відкритому судовому засіданні, мають право робити письмові помітки. Проведення в залі судового засідання фото- і кінозйомки, теле-, відео-, звукозапису із застосуванням стаціонарної апаратури, а також транслявання судового засідання допускаються з дозволу суду, в порядку, встановленому процесуальним законом. За рішенням суду

розгляд справи може бути проведений у закритому судовому засіданні. При розгляді справ перебіг судового процесу фіксується технічними засобами в порядку, встановленому процесуальним законом. Демократизму взаємовідносин громадян і судових органів слугує положення частини першої ст. 9 Закону «Про судоустрій України», що ніхто не може бути обмежений у праві на отримання в суді усної або письмової інформації щодо результатів розгляду його судової справи.

Принцип забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішення суду, встановлений у ст. 129 Конституції України, має суттєве значення для забезпечення законності судових рішень, прав суб'єктів судового процесу, справедливості. Законом «Про судоустрій України» врегульована система і структура апеляційних та касаційного судів, порядок їх формування, повноваження.

Принцип обов'язковості рішень суду, закріплений у ст. 129 Конституції України, є однією з основних засад судочинства. Він підкреслює державний характер судової влади, її роль і місце в державному механізмі, авторитет суду. Конституція встановлює, що судові рішення ухвалюються судами іменем України і є обов'язковими до виконання на всій території України (частина п'ята ст. 124). Цій нормі відповідає ст. 403 Кримінально-процесуального кодексу України, яка встановлює, що вирок, ухвала і постанова суду, які набрали законної сили, є обов'язковими для усіх державних і громадських підприємств, установ і організацій, посадових осіб та громадян і підлягають виконанню на всій території України.

Реалізація на практиці розглянутих конституційних принципів правосуддя має суттєве значення для ефективності функціонування судової системи України.

§ 5. Конституційно-правовий статус Вищої ради юстиції

Конституцією України вперше в державно-правовій практиці нашої країни введена така інституція, як Вища рада юстиції (ст. 131). До її повноважень належать: внесення подання про призначення суддів на посади або звільнення їх з посади; прийняття рішення стосовно порушення суддями і прокурорами вимог щодо несумісності; здійснення дисциплінарного провадження стосовно суддів Верховного Суду України і суддів вищих спеціалізованих судів та розгляд скарг на рішення про притягнення до дисциплінарної відповідальності суддів апеляційних та місцевих судів, а також прокурорів.

Вища рада юстиції складається з 20 членів. Парламент України, Президент України, з'їзд суддів України, з'їзд адвокатів України, з'їзд представників вищих юридичних навчальних закладів та наукових установ призначають до неї по три члени, а всеукраїнська конференція працівників прокуратури — двох членів. До її складу за посадою входять: Голова Верховного Суду України, міністр юстиції України, Генеральний прокурор України.

Конституційно-правовий статус Вищої ради юстиції детально закріплено в Законі України «Про Вищу раду юстиції», який регламентує порядок її обрання, термін повноважень, компетенцію, порядок розгляду питань, що належать до її компетенції, підстави для відкриття дисциплінарного провадження щодо окремих категорій суддів, підстави припинення повноваження члена Вищої ради юстиції тощо.

Закон «Про Вищу раду юстиції» встановлює шестирічний термін повноважень її членів, крім тих, хто входять до її складу за посадою (ст. 1). На посаду члена Вищої ради юстиції може бути рекомендований громадянин України, не молодший 35 років і не старший 65 років, який проживає в Україні не менше 10 останніх років, володіє державною мовою, має вищу юридичну освіту і стаж роботи в галузі права не менше 10 років (ст. 6). Члени Вищої ради юстиції призначаються парламентом України таємним голосуванням шляхом подання бюлетенів. Президент України видає указ про призначення членів Вищої ради юстиції. Закон «Про Вищу раду юстиції» детально регламентує порядок висування кандидатур на посади її членів від з'їзду суддів України, з'їзду адвокатів, з'їзду представників вищих юридичних навчальних закладів та наукових установ. Висування

кандидатів для призначення членами Вищої ради юстиції і голосування на всеукраїнській конференції працівників прокуратури здійснюється в порядку, передбаченому ст. 10 Закону «Про Вищу раду юстиції». Всі ці з'їзди і всеукраїнська конференція працівників прокуратури з метою призначення членів Вищої ради юстиції повинні проводитись не пізніше ніж за один місяць до закінчення повноважень відповідних її членів.

Повноваження члена Вищої ради юстиції припиняється у разі: закінчення терміну, на який його призначено; набрання законної сили обвинувальним щодо нього вирокком суду; втрати ним громадянства України; визнання його безвісно відсутнім або оголошення померлим; визнання його судом недієздатним або обмежено дієздатним; подання ним за власним бажанням заяви про припинення повноважень; неможливості виконувати свої обов'язки за станом здоров'я за наявності медичного висновку, підтвердженого судом; порушення присяги або скоєння аморального вчинку; його смерті. Особи, що входять до Вищої ради юстиції за посадою, вибувають з її складу з дня звільнення з посади.

У Вищій раді юстиції утворюються секції: з питань підготовки подань для призначення суддів уперше та звільнення їх з посад; дисциплінарна секція для здійснення дисциплінарного провадження, дисциплінарної відповідальності і прийняття рішення про порушення суддями і прокурорами вимог щодо несумісності.

Координує роботу Вищої ради юстиції голова, а за його відсутності — його заступник. Голова, його заступник, секретарі секцій працюють на постійній основі. Голова Вищої ради юстиції обирається з її членів на три роки без права переобрання таємним голосуванням. Голова Вищої ради юстиції представляє її у зносинах з іншими органами і організаціями, її засідання проводяться відкрито. Вони є правомочними, якщо на них присутні не менш як дві третини від конституційного складу Вищої ради юстиції. На засіданні ведеться протокол. Рішення приймається більшістю від конституційного складу Вищої ради юстиції, якщо інше не передбачено законом. Засідання секції Вищої ради юстиції вважається правомочним, якщо на ньому присутні не менш як три четверті від її складу.

Вища рада юстиції для здійснення своїх повноважень може витребувати та одержувати необхідні інформацію та судові справи від суддів, підприємств, установ, організацій, громадян та їх об'єднань, її член має право знайомитися з матеріалами, поданими на розгляд ради, заявляти клопотання, наводити свої мотиви, подавати відповідні документи.

Вища рада юстиції приймає такі акти: подання про призначення суддів; подання про звільнення суддів з посади; рішення про порушення вимог щодо несумісності; рішення про дисциплінарну відповідальність; рішення за скаргою на рішення про притягнення до дисциплінарної відповідальності; рішення про звільнення її члена у випадках, передбачених у ст. 18 закону. За невиконання або невчасне виконання актів, ухилення від подання або порушення термінів подання Вищій раді юстиції витребуваних документів та матеріалів посадові особи несуть відповідальність згідно з законом.

Закон України «Про Вищу раду юстиції» детально регламентує порядок розгляду питань, що належать до її компетенції. Так, зокрема, суб'єктами звернення щодо подання про звільнення суддів можуть бути: народний депутат України; Уповноважений Верховної Ради України з прав людини; відповідна кваліфікаційна комісія суддів; член Вищої ради юстиції. Правовий статус кваліфікаційних комісій суддів регламентується в четвертому розділі Закону «Про судоустрій України». Питання про звільнення судді з підстав, передбачених ст. 126 Конституції України, Вища рада юстиції розглядає після надання кваліфікаційною комісією відповідного висновку або за власною ініціативою. Запрошення судді, справа якого розглядається, є обов'язковим.

У Законі «Про Вищу раду юстиції» детально регламентуються процедури прийняття рішення стосовно порушення суддями і прокурорами вимог щодо несумісності здійснення дисциплінарного провадження стосовно суддів вищих спеціалізованих судів та розгляд скарг на рішення про притягнення до дисциплінарної відповідальності суддів апеляційних та місцевих судів, а також прокурорів.

§ 6. Конституційно-правовий статус прокуратури України

Конституція України в розділі VII регламентує правовий статус прокуратури. У державному механізмі прокуратура виступає як самостійна державно-правова інституція, яка при реалізації своєї компетенції тісно взаємодіє з усіма гілками влади, особливо з судовою. Відповідно до Конституції України та Закону України «Про прокуратуру» органи прокуратури України становлять єдину централізовану систему, яку очолює Генеральний прокурор України, з підпорядкуванням нижчих за належністю прокурорів вищим за належністю. Так, ст. 121 Конституції встановлює, що прокуратура України становить єдину систему, її утворюють: Генеральна прокуратура, прокурори Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя (на правах обласних), міські, районні, міжрайонні, інші прирівняні до них прокурори, а також військові, транспортні, правоохоронні та інші спеціалізовані прокуратури. Таким чином, діючу систему органів прокуратури становлять територіальні та спеціалізовані прокуратури. При цьому територіальні прокуратури створені і діють відповідно до адміністративно-територіального устрою, а спеціалізовані — за предметно-галузевим принципом, тобто функціонують в окремих сферах життєдіяльності.

Прокуратура України — єдина централізована система органів і установ, що не входить ні до однієї з гілок влади.

Прокуратура діє на базі відповідних принципів. При цьому Конституція закріпила принцип централізму в організації і діяльності прокуратури. Він проявляється в такому: 1) всі прокурори, окрім Генерального прокурора України, призначаються останнім терміном на п'ять років і звільняються з посади ним же; 2) в органах прокуратури встановлена ієрархія, яка базується на підпорядкуванні нижчих за належністю прокурорів вищим і всіх прокурорів — Генеральному прокурору України; 3) вищі за належністю прокурори мають право давати підлеглим прокурорам обов'язкові для них вказівки і доручення.

Принцип незалежності в організації діяльності прокуратури діє як у взаємовідносинах з іншими державними органами, так і всередині системи прокуратури. У першому випадку незалежність проявляється насамперед у тому, що органи прокуратури мають свою компетенцію, в реалізацію якої неприпустиме втручання, вплив у якійсь іншій формі інших державних органів, органів місцевого самоврядування, громадських об'єднань, засобів масової інформації, їх представників і посадових осіб. Незалежність органів прокуратури від громадських об'єднань сприяє їх деполітизації.

Принцип законності традиційно є основоположним принципом організації і діяльності прокуратури.

Найвищою ланкою системи прокуратури є Генеральна прокуратура, яку очолює Генеральний прокурор України. Вона визначає стратегію і тактику діяльності органів прокуратури. Підкреслення в ст. 121 Конституції положення про єдність органів прокуратури має суттєве значення для ефективного виконання нею своїх функцій у боротьбі зі злочинністю, забезпеченні прав і свобод людини і громадянина.

Закон «Про прокуратуру» встановлює відповідні вимоги до працівників прокуратури. Так, прокурорами і слідчими прокуратури можуть призначатися громадяни України, які мають вищу юридичну освіту, а також необхідні ділові і моральні якості. Прокурором Автономної Республіки Крим, прокурорами областей, міст Києва і Севастополя призначаються особи, не молодші 30 років, які мають стаж роботи в органах прокуратури або на судових посадах не менше 7 років. Міськими, районними і прирівненими до них прокурорами призначаються особи не молодші 25 років із стажем роботи в органах прокуратури або на судових посадах не менше трьох років. Це дає змогу уникнути випадків призначення на керівні посади осіб, які не мають достатніх знань, практичних навичок та життєвого досвіду.

Працівники прокуратури несуть відповідальність, яка визначається специфікою покладених на них функцій. Так, за порушення законодавства, неналежне виконання службових обов'язків або скоєння ганебного вчинку прокурори і слідчі несуть відповідальність згідно з Дисциплінарним статутом прокуратури України, затвердженим Верховною Радою України. В ст. 2 Дисциплінарного статуту встановлюється, що працівники прокуратури повинні володіти високими моральними якостями, бути принциповими і непримиренними до порушень законів, поєднувати виконання своїх професійних обов'язків з громадянською мужністю, справедливістю та непідкупністю. Вони повинні особливо суворо дотримуватись вимог закону, сприяти своєю діяльністю утвердженню верховенства закону, норм і правил суспільного життя. Водночас ст. 50 Закону «Про прокуратуру» закріплює засоби правового та соціального захисту працівників прокуратури і підкреслює, що прокурор і слідчі прокуратури перебувають під захистом закону.

У рішенні Конституційного Суду України від 11 квітня 2000 р. щодо офіційного тлумачення положень ст. 86 Конституції України та статей 12 і 19 Закону «Про статус

народного депутата України» (справа про запити народних депутатів до прокуратури) Конституційний Суд України дійшов висновку, що народний депутат України не має права звертатися до органів прокуратури і прокурорів із вимогами, пропозиціями та вказівками у конкретних справах з питань підтримання державного обвинувачення в суді, представництва інтересів громадянина або держави в суді у випадках, зазначених законом, нагляду за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання і досудове слідство, нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян, а також до слідчих прокуратури з питань досудового слідства у конкретних кримінальних справах. Прокурори і слідчі прокуратури, говориться у цьому рішенні Конституційного Суду, здійснюючи зазначені процесуальні дії, є незалежними від будь-яких органів та інших посадових осіб і підкоряються тільки закону. Вплив у будь-якій формі на прокурора чи слідчого з метою перешкодити виконанню ними службових обов'язків заборонено чинним законодавством.

Генеральний прокурор призначається на посаду за згодою Верховної Ради та звільняється з посади Президентом України. Парламент України може висловити недовіру Генеральному прокуророві України, що має наслідком його відставку з посади. Термін його повноважень — п'ять років. Для звільнення з посади Генерального прокурора Президентом України не потрібна згода парламенту. Конституція не визначає підстав дострокового звільнення з посади Генерального прокурора. Проте такими підставами можуть бути скоєння злочину, порушення Конституції тощо. Висловлення парламентом недовіри Генеральному прокурору України зобов'язує його подати заяву Президентові України про відставку. Президент особисто приймає остаточне рішення про його звільнення з посади.

Згідно зі ст. 121 Конституції на прокуратуру покладаються такі функції: а) підтримання державного обвинувачення в суді; б) представництво інтересів громадян або держави в суді у випадках, визначених законом; в) нагляд за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство; г) нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян.

Конституція України не передбачає прокурорського нагляду за додержанням Конституції і законів України органами та посадовими особами державної виконавчої влади, представницькими органами і органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями всіх форм власності, а також громадянами. Зміни в правовому статусі прокуратури безпосередньо пов'язані з підвищенням ролі судів

у захисті передбачених Конституцією України прав і свобод людини і громадянина, юридичних осіб. Водночас складні соціально-економічні і політичні умови, перехідний стан соціальних процесів зумовлюють необхідність, щоб прокуратура продовжувала виконувати згідно з чинними законами функцію нагляду за додержанням і застосуванням законів та функцію досудового слідства до введення в дію, як вказано в Конституції, нових відповідних законів. Зміст цих законів буде визначений життям і реальною державно-правовою практикою.

Підтримання державного обвинувачення в суді — одна з найважливіших функцій прокуратури у сфері боротьби зі злочинністю, особливо з організованою. Підтримуючи обвинувачення, прокурор керується приписами закону і об'єктивною оцінкою зібраних у справі доказів. Його завдання — сприяти правильному здійсненню правосуддя.

Згідно з Конституцією України на прокуратуру покладається представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених законом. Це конституційне положення слід розглядати таким чином, що прокурор, діючи в межах своїх повноважень, має право у випадках, визначених законом, звертатися до суду за захистом прав громадян і законних інтересів держави, її органів, державних організацій і підприємств, а також право звертатися до відповідного суду щодо перегляду судових рішень. В інтересах держави прокурор може брати участь у цивільному процесі в суді будь-якої інстанції.

Відповідно до Конституції України важливою функцією прокуратури є нагляд за додержанням законів органами, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство. Причому оперативно-розшукові дії можуть виконувати тільки визначені в законі органи. Слід враховувати, що прокуратура наглядає не за самою оперативно-розшуковою діяльністю, а за додержанням законів органами, які її здійснюють. Завданням прокурора є сприяння дотриманню законності в роботі цих органів. Йдеться насамперед про забезпечення прав та законних інтересів громадян, юридичних осіб при здійсненні відповідними органами оперативно-розшукової діяльності. Перелік органів дізнання, на які поширюється прокурорський нагляд, визначається Кримінально-процесуальним кодексом України.

Органи прокуратури, здійснюючи функцію нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян, наглядають за додержанням законів в ізоляторах, тюрмах, виправно-трудових і виховно-трудових колоніях, а також у психіатричних лікарнях з суворим і посиленням

режимом. Ця діяльність прокуратури має велике значення з погляду захисту прав людини і громадянина, оскільки в умовах ізоляції від суспільства ця категорія громадян є найменш захищеною.

Таким чином, прокуратура відповідно до Конституції і чинного законодавства України займає значне місце в державному механізмі нашої країни, активно впливає на забезпечення законності, прав і свобод людини і громадянина.

Контрольні запитання

1. Розкрийте правову природу судової влади.
2. Якою є судова система України?
3. Який склад Верховного Суду України?
4. Які повноваження Президії і Пленуму Верховного Суду України?
5. Які конституційні вимоги до претендентів на посаду судді суду загальної юрисдикції?
6. Які є конституційно-правові гарантії неупередженого вирішення суддями справ?
7. Що таке принципи правосуддя? Яка їх система? Розкрийте їх зміст.
8. Які повноваження має Вища рада юстиції?

9. Проаналізуйте конституційно-правовий статус прокуратури.